

UOT 349.3
UOT 364.3-3

Ata VƏLİYEV

Daxili İşlər Nazirliyinin Polis Akademiyasının
“Mülki hüquq” kafedrasının baş müəllimi, Bakı
Dövlət Universitetinin “Əmək və ekologiya hüqu-
qu” kafedrasının doktorantı, polis baş leytenantı
e-mail: valiyevata@gmail.com
+994(50)800-22-44

MƏİŞƏT ZORAKILIĞI VƏ SOSIAL XİDMƏT

Açar sözlər: sosial xidmət, məişət zorakılığı, yardım, zərərçəkmiş şəxs

Keywords : social service, domestic violence, help, victim

Ключевые слова: социальная служба, насилие в семье, помощь, жертва

Fundamental insan hüquqları və azadlıqlarının əsas prioritet kimi qəbul edildiyi müasir cəmiyyətimizdə məişət zorakılığının qarşısının alınması və məişət zorakılığından zərər çəkmiş şəxslərə yardım göstərilməsi bir sıra dövlət orqanlarının qarşısında duran əsas vəzifələrdən biridir.

İnsan hüquq və azadlıqlarının pozulmasının ən geniş yayılmış formalarından biri də məişət zorakılığının törədilməsidir. Məişət zorakılığının qarşısı alınmaq, bu istiqamətdə görülən işlərin səmərəliliyini artırmaq, zorakılıqdan zərər çəkmiş şəxslərə təxirəsalınmaz və hərtərəfli yardım göstərilməsi və bu məqsədlə beynəlxalq standartlara cavab verən yardım mərkəzlərinin yaradılması digər dünya dövlətləri kimi dövlətimiz də qarşısında duran mühüm vəzifələrdən biri hesab edilir. Bunun nəticəsidir ki, bu sahədə hüquqi tənzimləməni həyata keçirmək və bu cür hüquqpozmalara qarşısının alınması məqsədilə ölkəmizdə “Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında” 22 iyun 2010-cu il tarixli Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmişdir.

Statistik göstəricilərə əsasən, 2020-ci ildə ölkəmizdə 1300 nəfər məişət zorakılığından zərər

çəkmişdir ki, onlardan 987 nəfəri qadınlar, 313 nəfəri isə kişilər olmuşdur. Bu da həmin sahədə hüquqpozmaların kifayət qədər çox olduğunu sübut etməklə bu sahədə müvafiq səlahiyyət verilmiş dövlət orqanlarının öz üzərlərinə düşən vəzifələrin lazımı qaydada icrasını zəruri edir (8).

Məişət zorakılığının leqal anlayış “Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında” Qanunda öz əksini tapmışdır. Qanunun 1.0.1-ci maddəsində göstərilir ki, məişət zorakılığı dedikdə - yaxın qohumluq münasibətlərindən, birgə və ya əvvəllər birgə yaşamaqlarından sui-istifadə etməklə, bu Qanunun şamil edildiyi şəxslərin birinin digərinə qəsdən fiziki və ya mənəvi zərər vurmaya başa düşülür. Qanunun şamil edildiyi şəxslərin dairəsi isə 4-cü maddədə təsbit edilmişdir (1). Həmin maddəyə əsasən:

- yaxın qohum olan ailə üzvləri (ər, arvad, valideynlər, uşaqlar, nənələr, babalar, nəvələr, doğma və ögey qardaşlar və bacılar, övladlığa götürmüş və övladlığa götürülmüş şəxslər), habelə birgə yaşadığı hallarda digər qohumlar;
- nikah pozulduqdan sonra birgə və ya ayrılıqda yaşayan keçmiş ər-arvad;
- qəyyum və ya himayəçi təyin olunmuş fiziki şəxslər, habelə üzərində qəyyumluq və ya himayəçilik təyin edilmiş şəxslər;
- qanuni nikahda olmadan birgə yaşayan kişi və qadın, habelə onlarla birgə yaşayan yaxın qohumlar qanunun şamil edildiyi şəxslər hesab edirlər.

Hər iki maddənin qarşılıqlı hüquqi təhlili əsasında belə qənaətə gələ bilərik ki, məişət zorakılı-

ğını törədən şəxs öz hərəkətləri ilə bir yerdə yaşadığı ailə üzvünə, yaxın qohumuna, qanuni nikahda olmadığı və ya əvvəllər birgə yaşadığı şəxsə (şəxslərə) və s. qarşı qəsdən hüquqazidd zorakılıq əməlləri törədir. Nəticədə hüquqazidd təsirlərə məruz qalmış həmin şəxs məişət zorakılığından zərər çəkmiş şəxsə statusu alır.

Məişət zorakılığının törədilməsi üsulları (formasını) da qanunda təsbit edilmişdir. Qanuna əsasən, məişət zorakılığı fiziki, psixi, iqtisadi və ya cinsi zorakılıq formasında törədilə bilər ki, bunun da nəticəsində zərərçəkmiş şəxsə fiziki və ya mənəvi zərər vurulur. Fiziki zorakılıq dedikdə, zərərçəkmiş şəxsə qəsdən fiziki təzyiq göstərilməsi, yəni zor tətbiq etməklə təhlükəsizliyinin pozulması, döyülməsi, sağlamlığına zərər vurulması, işgəncə verilməsi, azadlıq hüququnun məhdudlaşdırılması kimi hərəkətlər başa düşülür. Bundan fərqli olaraq, psixi zorakılıq qəsdən psixi təzyiq göstərməsində və ya dözülməz psixi şərait yaradılmasına yönəlmiş hərəkətlərdə, cinsi zorakılıq isə zərərçəkmişin iradəsi əleyhinə onun seksual xarakterli hərəkətlərə məcbur edilməsində ifadə olunur. Gündəlik həyatımızda məişət zorakılığının zərərçəkmiş şəxsə qarşı əsasən aşağıdakı hüquqazidd hərəkətlərlə müşayiət olunmasına şahidi oluruq:

- dostlarının və ailə üzvlərinin yanında zərərçəkmiş utandırılması və ya şəxsə lağ etmək;
- zərərçəkmişə müəyyən bir məsələ ilə bağlı qərar qəbul edə bilməyəcəyini ona hiss etdirmək;
- zərərçəkmişə təhqir etmək və ya onu incidəcək sözlər demək üçün ilə spirtli içkidən və ya narkotik vasitədə istifadə etmək;
- zərərçəkmişə qarşı kobud davranmaq - tutmaq, itələmək, çimdikləmək, itələmək və ya vurmaq;
- zərərçəkmişə hansısa bir situasiyadan çıxış yolu olmadığını hiss etdirmək və onu çarəsiz vəziyyətdə qoymaq;
- zərərçəkmişin dostları və ya ailəsi ilə birlikdə vaxt keçirməsinə mane olmaq;
- zərərçəkmişin razılığını əldə etmək üçün hədə-qorxu vasitələrindən istifadə etmək və s.

Məişət zorakılığının qarşısının alınması, eləcə də məişət zorakılığından zərər çəkmiş şəxslərə yardım göstərilməsi sahəsində bir sıra qanunlar qəbul edilmiş və normativ tənzimləmə həyata ke-

çirilmişdir. Bu normativ hüquqi aktlar içərisində əsas yeri Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası tutur.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 38-ci maddəsinin I hissəsində hər kəsin sosial təminat hüququ təsbit edilmişdir. Həmin maddənin III hissəsinə əsasən hər kəs qanunla müəyyən edilmiş yaş həddinə çatdıqda, xəstəliyinə, əlilliyinə, ailə başçısını itirdiyinə, əmək qabiliyyətini itirdiyinə, işsizliyə görə və qanunla nəzərdə tutulmuş digər hallarda sosial təminat hüququna malikdir. 38-ci maddədə nəzərdə tutulmuş digər şəxslər dedikdə, məişət zorakılığından zərər çəkmiş şəxslər başa düşülür (2).

Məişət zorakılığından zərər çəkmiş şəxslərə yardım göstərilməsi və onların reabilitasiyasının həyata keçirilməsi sahəsində tədbirlər "Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında" Qanunda, həmçinin "Sosial xidmət haqqında" Azərbaycan Respublikasının 30 dekabr 2011-ci il tarixli Qanununda təsbit edilmişdir. Belə ki, "Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında" Qanunun 1.0.7-ci maddəsinə əsasən, məişət zorakılığının qarşısının alınması - məişət zorakılığının təhlükəsinin aradan qaldırılması məqsədi ilə həyata keçirilən hüquqi, sosial və qabaqlayıcı tədbirlərin görülməsindən ibarətdir (1).

Qanunun 13.1.2-ci maddəsinə nəzər yetirsək görərik ki, sosial xarakterli tədbirlər dedikdə - zərər çəkmiş şəxslərin sosial müdafiəsi üzrə, o cümlədən müvəqqəti sığınacaqda təmin edilməsi, onlara dövlət hesabına hüquqi və tibbi yardımın göstərilməsi, habelə digər sosial yönümlü tədbirlərin həyata keçirilməsini özündə ehtiva edən tədbirlər kompleksi nəzərdə tutulur. Həmin sosial xarakterli tədbirlərin dairəsinə aşağıdakılar aid edilir:

- zərər çəkmiş şəxslərin sosial müdafiəsinin təşkili, onlara müvafiq sənədlərin və ya qanunvericiliklə müəyyən edilmiş sosial müavinətlərin alınmasında kömək göstərilməsi;
- zərər çəkmiş şəxslərə təhsilin davam etdirilməsində kömək göstərilməsi;
- zərər çəkmiş şəxslərin işlə təmin edilməsində, yeni peşələrə yiyələnməsində kömək göstərilməsi;
- zərər çəkmiş şəxslərə dövlət vəsaiti hesabına tibbi yardımın göstərilməsi;

- zərər çəkmiş şəxslər üçün psixoloji reabilitasiya və psixoloji korreksiya kurslarının təşkili;

- zərər çəkmiş şəxslər üçün yardım mərkəzlərinin yaradılması;

- zərər çəkmiş uşaqların sosial qayğı ilə təmin edilməsi üçün tədbirlərin görülməsi;

- zərər çəkmiş şəxslərin sosial müdafiəsi istiqamətində digər tədbirlərin həyata keçirilməsi (2).

Zərərçəkmiş şəxslərlə həyata keçirilən sosial xarakterli tədbirlərin həyata keçirilməsi qaydasını tənzimləyən əsas normativ hüquqi aktlardan biri də yuxarıda da adı qeyd edilmiş "Sosial xidmət haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunudur. Qanunun 1.0.1-ci maddəsində göstərilir ki, sosial xidmət dedikdə - çətin həyat şəraitində yaşayan şəxsin (ailənin) sosial problemlərinin aradan qaldırılması və ictimai həyatda digər insanlarla bərabər iştirak imkanlarının yaradılması istiqamətində həyata keçirilən kompleks tədbirlər başa düşülür (4).

Anlayışdan da göründüyü kimi sosial xidmət hamıya yox, məhz çətin həyat şəraitində olan şəxslərə göstərilən və əsasən natura formasında təqdim edilən sosial təminat tədbiridir. "Sosial xidmət haqqında" Qanuna əsasən, məişət zorakılığından zərər çəkmiş şəxslər də çətin həyat şəraitində olan şəxslərin dairəsinə aid olmaqla sosial xidmət göstərilən subyektlərə aid edilirlər.

"Məişət zorakılığı barədə şikayətdə cinayət tərkibinin əlamətləri olmadıqda, şikayətlərə baxılma Qaydası"nın təsdiq olunması barədə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2012-ci il 24 fevral tarixli 46 nömrəli Qərarında göstərilir ki, məişət zorakılığı ilə bağlı araşdırma zərər çəkmiş şəxsin özünün və ya onun ailə üzvlərinin şikayəti, həmçinin fiziki və ya hüquqi şəxslərdən, dövlət və yerli özünüidarə orqanlarından, o cümlədən təhsil və ya tibb müəssisələrindən, qeyri-hökumət təşkilatlarından, kütləvi informasiya vasitələrindən daxil olmuş müraciətlər əsasında aparılır. Araşdırma aparmaq səlahiyyəti isə zərər çəkmiş şəxsin yaşadığı (olduğu) yerin yerli icra hakimiyyəti orqana verilmişdir (7).

Araşdırma nəticəsindən asılı olaraq, yerli icra hakimiyyəti orqanı məişət zorakılığı ilə bağlı hərəkətlər törətmiş şəxsin barəsində aşağıdakı qərarlardan birini qəbul edir:

- məişət zorakılığı ilə bağlı hərəkətlər törətmiş şəxsə cinayət və inzibati məsuliyyət izah edilməklə, məişət zorakılığının təkrarlanmaması barədə xəbərdarlıq edilməsi və zərər çəkmiş şəxsə qısamüddətli mühafizə orderinin verilməsi;

- məişət zorakılığı ilə bağlı hərəkətlər törətmiş şəxsin valideynlik hüququndan məhrum edilməsi və ya valideynlik hüquqlarının məhdudlaşdırılması ilə bağlı məhkəməyə müraciət edilməsi;

- əməllərində cinayət tərkibi və ya inzibati xəta olan şəxsin cinayət və ya inzibati məsuliyyətə cəlb edilməsi barədə səlahiyyətli dövlət orqanlarına müraciət edilməsi;

- zərər çəkmiş şəxsə uzunmüddətli mühafizə orderinin verilməsi ilə əlaqədar məhkəməyə müraciət edilməsi;

- zərər çəkmiş şəxsin yardım mərkəzində sığınacaqla təmin edilməsi.

Beləliklə, müvafiq araşdırmadan yerli icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən zərər çəkmiş şəxsin yardım mərkəzində sığınacaqla təmin edilməsi barədə qəbul edilə bilər.

Lakin, bundan fərqli olaraq, "Sosial xidmət haqqında" Qanunun 10.1-ci maddəsində göstərilir ki, çətin həyat şəraitində olan şəxs sosial xidmət göstərilməsi üçün yaşayış yeri üzrə Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin müvafiq yerli şöbəsinə ərizə və digər təsdiqedicilərlə müraciət edir. Sosial xidmətin göstərilməsi çətin həyat şəraitində yaşayan şəxsin (ailənin) sosial xidmətlərə olan tələbatının sosial işçi tərəfindən qiymətləndirilməsi və müəyyən edilməsi əsasında həyata keçirilir. Qiymətləndirmə əsasında Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin müvafiq yerli şöbəsi tərəfindən ya şəxsin sosial xidmətə götürülməsi, ya da sosial xidmətə götürülməsindən imtina edilməsi barədə qərar qəbul edilir.

Göründüyü kimi, "Sosial xidmət haqqında" Qanunda məişət zorakılığından zərər çəkmiş şəxsin sosial xidmətə götürülməsi və sosial xidmət müəssisəsinə, yəni yardım mərkəzlərinə yerləşdirilməsi barədə qərar qəbul etmək səlahiyyəti Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin müvafiq yerli şöbələrinə verilsə də "Məişət zorakılığı barədə şikayətdə cinayət tərkibinin əlamətləri olmadıqda, şikayətlərə baxılma Qaydası"nın

təsdiq olunması barədə Nazirlər Kabinetinin Qərarında bu səlahiyyət yerli icra hakimiyyəti orqanına verilmişdir.

Hesab edirik ki, normativ hüquqi aktların iyerarxiyasına əsasən, qanunun hüquqi qüvvəsi Nazirlər Kabinetinin Qərarından yüksək hüquqi qüvvəyə malik olduğundan, “Sosial xidmət haqqında” Qanunun tələbləri əsas götürülməlidir.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2013-cü il 5 noyabr tarixli 320 nömrəli Qərarı ilə təsdiq olunmuş “Çətin həyat şəraitində olan şəxslərin (ailələrin) dövlət sosial xidmət müəssisələrinə yerləşdirilməsi Qaydası”na əsasən, məişət zorakılığından zərər çəkən şəxslər, habelə həmin şəxsin razılığı ilə qohumları, qanuni nümayəndəsi (qəyyumu, himayəçisi), bələdiyyələr, qeyri-hökumət təşkilatları və ya digər şəxslər bu barədə yerli icra hakimiyyəti orqanlarına və ya şəhər, rayon polis orqanlarına müraciət etməlidirlər. Məişət zorakılığından zərər çəkənlərə yardım mərkəzinin (bundan sonra - yardım mərkəzi) sosial işçisi (psixoloqu) yerli icra hakimiyyəti orqanına və ya polis orqanına dəvət edilir, şəxslə söhbət nəticəsində onun məişət zorakılığına məruz qalması faktı təsdiqlənərək müvafiq akt tərtib edilir və şəxs yardım mərkəzinə müşayiət edilir. Məişət zorakılığından zərər çəkən şəxslər yardım mərkəzlərinə birbaşa müraciət etdikdə yerli icra hakimiyyəti orqanının və ya şəhər, rayon polis orqanının əməkdaşı yardım mərkəzinə dəvət edilir (3).

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin

2012-ci il 25 aprel tarixli 89 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Məişət zorakılığından zərər çəkmiş şəxslərə yardım mərkəzlərinin fəaliyyəti Qaydası”-da göstərilir ki, yardım mərkəzləri hüquqi şəxs statusuna malik olmaqla məişət zorakılığından zərər çəkmiş şəxslərə hüquqi, tibbi, psixoloji, sosial və digər yardımın göstərilməsi məqsədi ilə yaradılan dövlət və qeyri-dövlət qurumlarıdır. Bu mərkəzlərdə zərər çəkmiş şəxslərə zəruri yardım göstərilir, həmin şəxslər müvəqqəti sığınacaqla, geyim və qida məhsulları ilə təmin edirlər.

Dövlət yardım mərkəzləri Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi tərəfindən təşkil olunur və bu mərkəzlər tərəfindən zərərçəkmiş şəxslərə göstərilən xidmətlər tam ödənişsiz olmaqla həyata keçirilir. Hesab edirik ki, gələcək illərdə qeyri-dövlət yardım mərkəzlərinin yaradılması, habelə bu sahədə digər fiziki və hüquqi şəxslərin, həmçinin ictimai əhəmiyyətli fəaliyyətlə məşğul olan təşkilatlarının məişət zorakılığından zərər çəkmiş şəxslərin sosial xarakterli tədbirlərlə təmin olunması işində daha aktiv iştirakı, bu subyektlər tərəfindən ölkənin müxtəlif bölgələrində yardım mərkəzlərinin yaradılması məişət zorakılığına qarşı mübarizənin səmərəliliyinin artmasına, eləcə də dövlətin üzərinə qoyulmuş öhdəliklərin tədricən vətəndaş cəmiyyəti tərəfindən realizinə imkan yaratmış olar.

İstifadə olunan ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikasının “Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında” 22.06.2010-cu il tarixli Qanunu - <http://www.e-qanun.az/framework/20131>
2. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası – <http://www.e-qanun.az/framework/897>
3. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin “Çətin həyat şəraitində olan şəxslərin (ailələrin) dövlət sosial xidmət müəssisələrinə yerləşdirilməsi Qaydası”nın təsdiq olunması barədə 05.11.2013-cü il 320 nömrəli Qərarı
4. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Sosial xidmət haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2011-ci il 30 dekabr tarixli 275-IVQ nömrəli Qanununun tətbiqi ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” 29 noyabr 2012-ci il tarixli Fərmanı
5. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin “Məişət zorakılığından zərər çəkmiş şəxslərə yardım mərkəzlərinin fəaliyyəti Qaydası”nın təsdiq olunması haqqında 25.04.2012-ci il tarixli 89 nömrəli Qərarı
6. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2020-ci il 27 noyabr tarixli 2307 nömrəli Sərəncamı ilə

təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında məişət zorakılığı ilə mübarizəyə dair 2020–2023-cü illər üçün Milli Fəaliyyət Planı”

7. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin “Məişət zorakılığı barədə şikayətdə cinayət tərkibinin əlamətləri olmadıqda, şikayətlərə baxılma Qaydası”nın təsdiq olunması barədə 24.02.2012-ci il tarixli 46 nömrəli Qərarı
8. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin hesabatı – https://www.stat.gov.az/menu/6/statistical_yearbooks/source/WM_2021.zip
9. Azərbaycan Respublikasının “Sosial xidmət haqqında” 30.12.2011-ci il tarixli Qanunu – <http://www.e-qanun.az/framework/23195>

Ata Valiyev

Domestic violence and social service

In our modern times, cases of domestic violence are observed intensively, either in family relationships or between people in other close relatives. Of course, since such situations pose a threat to the reliable protection of human and civil rights and freedoms in the civil society, targeted activities are carried out in the field of prevention of domestic violence and assistance to victims by relevant state structures. The research work is devoted to the implementation of social actions in this field, relevant legislative acts within the topic are analyzed in a related manner. Also, relevant proposals have been put forward in the direction of elimination of conflicting norms in the legislation.

Ата Велиев

Насилие в семье и социальная работа

В наше современное время интенсивно наблюдаются случаи домашнего насилия, как в семейных отношениях, так и между людьми в других близких родственниках. Безусловно, поскольку подобные ситуации создают угрозу надежной защите прав и свобод человека и гражданина в гражданском обществе, проводятся целенаправленные мероприятия в сфере профилактики домашнего насилия и оказания помощи пострадавшим соответствующими государственными органами. Исследовательская работа посвящена реализации социальных действий в данной сфере, попутно анализируются соответствующие законодательные акты в рамках темы. Также выдвинуты соответствующие предложения в сторону устранения противоречащих норм в законодательстве.